

Nederlandse moslimmilitairen tijdens uitzending in Bosnië, Irak en Afghanistan

F. Bosman, F. Ait Bari en J. Soeters*

Inleiding

In 2004 verscheen in dit tijdschrift een artikel over ontmoetingen tussen de Nederlandse en Turkse krijgsmacht tijdens de vredesoperaties in Kosovo en Afghanistan.¹ Een van de belangrijke conclusies van dat artikel was dat de Turkse respondenten zich er op lieten voorstaan dat zij zulke goede contacten met de lokale bevolking hadden. Dit brachten zij in verband met het feit dat zij – net als de lokale bevolking in beide landen – moslim zijn.

Voor zover dit voor de lokale bevolking niet vanzelfsprekend was, leverden de Turkse militairen het bewijs door verzen uit de koran voor te dragen. Vanwege deze religieuze verwantschap ervoeren de Turkse militairen en de lokale bevolking gevoelens van onderlinge solidariteit. De Turkse militairen konden gemakkelijker met hen omgaan omdat zij de

lokale gebruiken en wijze van bejegening beter begrepen dan westerse militairen.

Bovendien konden zij gemakkelijker activiteiten en festiviteiten organiseren die passen bij wat de lokale bevolking belangrijk vindt. Hun voorspelling was dan ook dat Turkse militairen in Kabul niet aangevallen zouden worden. Deze voorspelling bleek uit te komen. De Turken werden inderdaad niet aangevallen, in tegenstelling tot de westerse troepen, die in de beginperiode van *International Security Assistance Force* (ISAF) regelmatig aanslagen hebben meege maakt.

Implicaties voor de krijgsmacht

Aan het einde van dat artikel werd geopperd dat deze bevinding mogelijk ook implicaties voor de Nederlandse krijgsmacht zou kunnen hebben. Zouden Nederlandse militairen met een islamitische achtergrond vergelijk-

bare effecten kunnen bewerkstelligen als Turkse militairen tijdens de KFOR- en ISAF-missies? Zichtbare aanwezigheid van Nederlandse moslimmilitairen zou de lokale bevolking in islamitische samenlevingen gunstig kunnen stemmen, en dat zou operationeel van betekenis kunnen zijn, zo was de veronderstelling.

In het onderhavige artikel willen wij aan deze veronderstelling invulling geven. We beschrijven de ervaringen van Nederlandse moslimmilitairen tijdens hun uitzendingen in islamitische samenlevingen en richten daarbij de aandacht op hun contacten met de lokale bevolking, en nauwelijks op de onderlinge betrekkingen met de Nederlandse collega's. Niet dat daar niets over te vertellen is², maar het artikel zou te lang worden.

Interviews

Wij hebben interviews gehouden met negentien Nederlandse militairen die een islamitische achtergrond én uitzendervaring hebben, in Bosnië, Irak en/of Afghanistan. Dat zijn, zoals bekend, allemaal landen waarvan de bevolking overwegend of – in het geval van Bosnië in belangrijke mate – moslim is. Aangezien een formele registratie van dit soort gegevens ontbreekt, hebben wij onze respondenten via de 'sneeuwbal'-methode moeten vinden: de eerste respondent noemde

* Femke Bosman was tijdens dit onderzoek als promovenda verbonden aan de NLDA; deze studie maakt deel uit van haar dissertatie *Cultural diversity in the Netherlands armed forces; a collection of quantitative and qualitative studies*. Fatima Ait Bari participeerde in dit onderzoek in het kader van haar Masterstudie aan de Universiteit van Tilburg. Sjo Soeters is als hoogleraar verbonden aan de NLDA en de Universiteit van Tilburg. Karim Boughmari en Mostafa Hilali danken wij voor hun commentaar op dit stuk.

1 J. Soeters, E. Tanercan, A. Varoglu en U. Sigri, 'Werken met het Turkse leger. Nederlands-Turkse ontmoetingen tijdens vredesoperaties', *Militaire Spectator*, 2004 (173), 129-144. Dit artikel is in vertaling uitgekomen in het Engels, het Duits en het Turks.

2 Zie bijvoorbeeld: F. Bosman, R. Richardson en J. Soeters, 'Multicultural tensions in the military? Evidence from the Netherlands armed forces', *International Journal of Intercultural Relations*, 2007 (31), 339-361.

‘Turkse militairen in Kabul werden inderdaad niet aangevallen, in tegenstelling tot westerse troepen...’ Afghanistan, 2003
(Foto (GE/NL) Corps, T. Beylemans)

andere collega’s met de bedoelde kenmerken, en die noemde weer andere namen.

In totaal hebben we 22 namen gekregen, maar om uiteenlopende redenen hebben drie potentiële respondenten aan het onderzoek niet mee kunnen of willen doen. De 19 respondenten waren overwegend afkomstig van de landstrijdkrachten (11 + 2 gemilitariseerde tolken); de zes overigen waren afkomstig uit de drie andere krijgsmachtdelen, met name de Koninklijke Marechaussee. Het ging om vier officieren, zes onderofficieren en negen soldaten/korporaals. Een beperkt aantal mensen is niet meer in dienst.

De respondenten geven een aardig beeld van de diversiteit in de Nederlandse krijgsmacht: ze zijn afkomstig uit Marokko, Turkije, Afghanistan en Suriname, en er waren vier vrouwen onder de respondenten. Sommigen

hebben meer dan één missie gedraaid, maar nooit Bosnië én ook nog Irak of Afghanistan. Van de 21 uitzendingen die de respondenten hebben meegeemaakt, vonden er 14 in Bosnië plaats.

De gesprekken werden door sommigen als gevoelig ervaren, omdat moslims – naar het oordeel van een van de

geïnterviewden – in deze tijden niet graag als zodanig aangesproken willen worden.³ De impact hiervan op het verloop van de gesprekken is echter beperkt gebleven, omdat een van de interviewers (de tweede auteur) zelf van Marokkaanse herkomst is, en de andere (de eerste auteur) met haar gedeeltelijk Indonesische achtergrond zichtbaar niet uit de ‘Nederlandse klei’ getrokken is.

Dit onderwerp – de ‘oorsprong’ van de interviewers – werd overigens tijdens de gesprekken door diverse respondenten aan de orde gesteld. In het algemeen zijn de gesprekken goed verlopen.

Verkenkend onderzoek

In dit artikel willen wij – zoals gezegd – de ervaringen van de geïnterviewden beschrijven. Ons onderzoek is verkenkend; op representativiteit kan en wil dit artikel geen aanspraak maken.⁴ Wij moeten de citaten voor zichzelf laten spreken, omdat specifiekere contextuele informatie tot herkenbaarheid van de respondenten zou kunnen leiden, iets waarover een aantal van hen grote zorgen heeft uitgesproken.

Bij de presentatie van de bevindingen hanteren wij een indeling die loopt van louter positieve ervaringen met de lokale bevolking tot interacties die moeizaam en zelfs vijandig verlopen. Eerst willen wij echter enige meer algemene en theoretische overwegingen presenteren die van belang kunnen zijn bij de interpretatie van de bevindingen.

³ De dramatiek die hier meespeelt is op indrukwekkende wijze verwoord door de Turks-Nederlandse actrice en schrijfster Nazmiye Oral in een column in *de Volkskrant* ‘Mehmet, een emigrant in spe’ (24 april 2007). Voor wat het Nederlandse leger betreft, is een anekdote van Joris Luyendijk illustratief. Tijdens een internationale oefening in Egypte werd alleen varkensvlees opgediend, zoals bekend een probleem voor moslims. Desgevraagd zeiden de militairen bij de voedseluitgifte lachend dat er ‘voor moslims bij het leger geen plaats is!’. Dat was in 1999. Wellicht is zo’n opmerking tegenwoordig niet meer mogelijk. J. Luyendijk, ‘In bed met de troepen’, *Vara Magazine*, 7-13 april 2007, blz. 65.

⁴ De representativiteit is niet zo eenvoudig te bepalen: formele gegevens over het aantal moslimmilitairen binnen de defensieorganisatie zijn niet voorhanden. Uit de grote enquête die wij voor de IGK hebben gehouden (zie noot 2) blijkt dat 0,6 procent van de steekproef onder de defensiepopulatie (die zeker wel representatief is) oorspronkelijk uit Marokko en Turkije afkomstig is. Teruggelid naar militairen en met inachtneming van het feit dat er ook moslimmilitairen uit oorspronkelijk andere landen in de populatie aanwezig zijn, zijn er naar schatting zo’n 400 moslimmilitairen bij de Nederlandse defensieorganisatie werkzaam. Dat betekent dat wij in dit verkenkend onderzoek toch in elk geval 5 procent van dit aantal in ons verkenkend onderzoek meegenomen hebben. Ervan uitgaande dat niet alle militairen uitgezonden zijn, is het percentage respondenten van uitgezonden moslimmilitairen hoger.

Achtergronden

Gemeenschap

Van belang in dit onderzoek is het besef dat moslims over de gehele wereld het gevoel hebben een onderlinge gemeenschap te vormen. Deze gemeenschap, aangeduid als de 'broederschap' of 'zusterschap van gelovigen', wordt de 'Ummah' genoemd.⁵ Dit gemeenschapsgevoel is – naar verluidt – zo sterk dat wanneer twee moslims uit bij wijze van spreken Nederland en Turkije elkaar in Groenland zouden ontmoeten, zij elkaar tijdens die ontmoeting op hun moslimidentiteit zouden herkennen en aanspreken.

Meer specifiek zou dit gemeenschapsgevoel ook impliceren dat de ene moslim de andere zou helpen indien deze in het verre Groenland in nood zou verkeren. Ofschoon er sterk verschillende fracties binnen de islam zijn – die elkaar zoals bekend in bepaalde omstandigheden met dodelijk geweld bestrijden – wordt het gemeenschapsgevoel, het gevoel van verbondenheid, versterkt door de perceptie dat de islam vaak in de verdrinking zit.

Invloed van het Westen

Dat gevoel heeft betrekking op oude koloniale tijden, maar ook vandaag de dag wordt dit gevoel gevoed door de invloed van het Westen in islamitische samenlevingen. Deze dominantie speelt zich af op het politieke vlak, maar ook op het gebied van cultuur en samenleving, wat ook wel wordt aangeduid als het 'eurocentrisme' of 'cultureel kolonialisme' van het Westen, in het bijzonder van Noord-Amerika en Engeland.

Verder bestaat het gevoel dat de acceptatie van moslims in westerse samenlevingen zoals de Nederlandse nog altijd moeizaam verloopt, zeker na 9/11.⁶ Ook dat geeft aanleiding tot onderlinge solidariteit. Ten slotte wordt gezegd dat de islam onder 'beleg' is vanwege factoren binnen de islamitische gemeenschap zelf: falend leiderschap, geringe kansen voor vrouwen, en een politiek van uitsluiting van buitenstaanders binnen en buiten de islam.⁷

Gemeenschappelijke kennis

Dat gevoel van onderlinge verbondenheid wordt versterkt doordat men gemeenschappelijke kennis en ervaringen heeft. Men weet hoe men elkaar moet bejegenen en men weet wat belangrijk is in het leven. Daarbij telt het respect voor traditioneel gezag, in het bijzonder voor ouderen en geestelijk leiders (de sjeiks, de imams, de ullama's en de mullahs), een fenomeen dat in de hedendaagse westerse culturen veel minder dominant is.⁹

Communicatiestijl

Ook de wijze van communiceren onderscheidt zich van veel westerse communicatiestijlen: in islamitische samenlevingen is deze minder direct, meer omfloerst, met vaste begroetingsrituelen, langzamer, met stiltes en tussenpozen, met meer gebaren omgeven, religieuzer ('Inshallah'¹⁰), met meer belangstelling voor familie, met – zoals gezegd – meer respect voor ouderen, gasten en machtheb-

bers, en in het algemeen is de wijze van communiceren beleefder.¹¹ Men mag aannemen dat de meeste Nederlandse moslimmilitairen meer of minder bekend zijn met deze communicatiestijl, en dat zij tijdens uitzending naar islamitische samenlevingen nogal eens als 'security antropologen' – *avant le mot* – hun werk kunnen doen.¹²

Meer dan hun collega's zullen zij in deze uitzendgebieden kunnen be-

5 A. Ahmed, *Discovering Islam. Making sense of muslim history and society (revised ed.)*, Routledge, London/New York, 2003. Het woord 'Ummah' is Arabisch voor: gemeenschap, natie, volk en eventueel generatie. Het is overigens niet zo dat dit wereldwijde gemeenschapsgevoel uniek is voor de islam, maar in deze godsdienst is de internationale gemeenschapsgedachte wel tot een expliciet leerstuk verheven.

6 P. Sniderman, L. Hagendoorn & M. Prior, 'De moeizame acceptatie van moslims in Nederland', *Mens en Maatschappij*, 2003 (78), 199-217.

7 A.S. Ahmed, *Islam under siege. Living dangerously in a post-honour world*, Polity Press, Cambridge, 2003.

8 Dit is een uiting van het collectivisme in de islamitische wereld, het gevoel dat mensen niet onafhankelijk van elkaar zijn; zie hiervoor: Markus, H.R. & S. Kitayama, 'Culture and the self: implications for cognition, emotion and motivation', *Psychological Review*, 1991 (98), 224-253.

9 M. McFate en A.V. Jackson, 'The object beyond war: counterinsurgency and the four tools of political competition', *Military Review*, januari-februari 2006, 13-26.

10 'Zo God wil'.

11 Dit verwijst onder meer naar het onderscheid tussen 'high' en 'low context' communicatie; zie: E.R. Hall & M.R. Hall, *Understanding cultural differences*, Intercultural Press, Yarmouth, 1990. Voor het belang van beleefdheid in – in dit geval – de Turkse samenleving zij verwezen naar: S.F. Paşa, H. Kabasakal and M. Bodur, 'Society, organisations and leadership in Turkey', *Applied Psychology: an International Review*, 2001, 50, 559-589.

12 Dat antropologische kennis kan helpen bij hedendaagse militaire operaties in verre, onbekende gebieden is evident; zie bijvoorbeeld M.J.D. McFaith, 'Anthropology and counterinsurgency: the strange story of their relationship', *Military Review*, maart/april 2005, 24-38.

'Moslims over de gehele wereld hebben het gevoel een onderlinge gemeenschap te vormen, een 'Ummah''

(Foto (GE/NL) Corps, T. Beylemans)

sen', zoals dat in de sociale en gedragswetenschappen heet. De vraag is hoe de betrokken mensen met die dubbele identiteit omgaan.

Dit vraagstuk doet zich onder migranten over de gehele wereld voor, en er wordt veel onderzoek naar gedaan.¹⁴ Het managen van meerdere identiteiten betekent het omgaan met verschillende talen, communicatiestijlen en natuurlijk ook met verschillende waardesystemen. Dat impliceert dat betrokkenen soms moeten plooiën, bemiddelen, polderen en apaiseren, waarbij tegenstellingen worden verzacht en acceptabel gemaakt.

Een voorbeeld is een jonge Nederlands-Marokkaanse vrouw, die haar Nederlandse vriend bij haar vader acceptabel probeert te maken: 'hij is niet zo losbollig als die andere Nederlandse jongens, en hij wil wel een keer met je mee naar de moskee gaan'. En soms betekent dit dat men afwisselend de identiteit – en de daarbij behorende interpretatiekaders – aanneemt van de context die in een bepaalde situatie en tijdsperiode aan de orde is. In een dergelijk geval doet men aan *cultural frame switching*.¹⁵

Een voorbeeld is een jonge vrouw van Surinaams-Hindoestaanse afkomst die overdag bij dé bank werkt en Nederlandse dan Nederlands is, terwijl ze zich op zaterdagavond tijdens een Bollywoodfeest in Den Haag (qua kledij, interesse, muzikale voorkeur, partnerkeuze eventueel) zich Indiaser dan haar moeder voor-

doet. In de ene situatie wordt de ene identiteit gemaskeerd, om in de andere situatie uitvergroet naar voren te komen.

We zullen nu zien of deze verschijnselen terug te vinden zijn in de ontmoetingen die Nederlandse moslimmilitairen met lokale mensen in islamitische uitzendgebieden hebben. Bij de selectie van citaten hebben we ons laten leiden door frequentie van voorkomen (de grootste gemene deler) alsmede door afwijkende uitspraken die het contrast duidelijk moeten maken.

Dubbele of toch enkelvoudige identiteit?

Vrijwel alle respondenten zijn duidelijk over hun identiteit vóór en tijdens de uitzending. Normaal gesproken voelen de respondenten zich eerst en vooral Nederlands militair en benadrukken zij het professionele karakter van het werk dat zij doen. Daarover willen zij geen misverstand laten bestaan. Dat werd bijvoorbeeld als volgt verwoord:

Ik ben daar in de eerste plaats als militair naartoe gegaan. Ik ben eenvoudigweg een Nederlander. De islam is mijn religie. Maar ik heb altijd gezegd dat als ik vanwege mijn geloof ergens niet naar toe zou kunnen gaan, dat ik dan ontslag zou nemen. (...) Als je denkt in een islamitisch land problemen te krijgen vanwege je geloof, dan moet je wegwezen. Voor mij is dat simpel.

Of zo:

Ik ben uitgezonden als een Nederlandse militair om mijn klus te kla-

schikken over relevante culturele intelligentie.¹³ In sommige gevallen zullen zij ook kunnen profiteren van relevante talenkennis, iets wat een rol speelde bij Nederlandse Marokkanen in Irak (Arabisch) en – nog steeds – bij Nederlandse Afghanen in Afghanistan (Pashtun, Farsi). In totaal beheersten vijf van de 19 respondenten een voor het operatiegebied relevante taal.

Dubbele identiteit

Dat alles laat onverlet dat de respondenten toch ook 'echte Nederlanders' en echte Nederlandse militairen zijn, én door alle partijen ook zo gezien worden. Dit impliceert dat zij met een dubbele identiteit te maken hebben; en dat is het gevolg van processen die leiden tot onderscheidingen die in hen zelf liggen maar zeker ook door anderen, dus van buitenaf, voor hen relevant worden geacht. Men hoeft maar te denken aan de discussie in het parlement over de dubbele paspoorten van twee nieuwe bewindslieden.

Die discussie heeft veel allochtonen in Nederland, in het bijzonder moslims, hevige geraakt. Een dubbele identiteit is dus het resultaat van interne en externe 'toewijzingsproces-

13 H.C. Triandis, 'Cultural intelligence in organizations', *Group & Organization Management*, 2006, 31, 20-26.
 14 Bijvoorbeeld Y.T. Kim, 'From ethnic to interethnic. The case of identity adaptation and transformation'. *Journal of Language and Social Psychology*, 2006 (25), 283-300; R. Jenkins, *Social identity (2nd edition)*, Routledge, London/New York, 2004; M. Sökefeld, 'Debating self, identity, and culture in anthropology', *Current Anthropology*, 1999 (40), 417-447.
 15 Y. Hong, M. Morris, C. Chiu en V. Benet-Martinez, 'Multicultural minds: a dynamic constructivist approach to culture and cognition', *American Psychologist*, 2000 (55), 709-720.

ren. Als dat in een gebied is waar veel moslims, christenen of joden rondlopen, zo zij het. Ik ben uitgestuurd om mijn taak te doen. Ongeacht wat er in zo'n gebied rondloopt.

Meer algemeen, dus buiten de strikt militaire context, werd dit standpunt door een Marokkaans-Nederlandse vrouwelijke militair als volgt uitgelegd:

Jij bent weg uit Marokko. Daar liggen je wortels, zeker, maar dat hoofdstuk is gesloten. Marokko is gesloten, hoewel ik een Marokkaanse in hart en nieren ben. Mijn hart is hier, dáár heb ik niets meer. Hier ligt je toekomst, waar je je kinderen (ter wereld) hebt gebracht.

Ondanks deze ondubbelzinnige opstelling, kwamen in de gesprekken regelmatig verwijzingen naar *ingroup/outgroup* effecten binnen de Nederlandse krijgsmacht voor.

Nederlandse moslimmilitairen zijn kennelijk nog altijd niet in alle gevallen gewone Nederlandse militairen, zoals uit het volgende citaat blijkt. En zij zoeken elkaar ook op om – bij eventuele spanningen – onderling steun te zoeken.

Wij zien dingen anders, denk ik. En Nederlanders zien dingen ook anders. Zij kijken anders dan wij. Ik kijk naar iemand en zie een moslim die gaat bidden. Nederlanders denken onmiddellijk: Oh, een moslim, een baard, dat zou een terrorist kunnen zijn (...). Over dat soort dingen kan ik alleen met mijn buddy praten, een collega met wie ik altijd zeer close was. Daarom konden de Nederlanders niet veel tegen ons zeggen, tegen ons moslims, bedoel ik (...) maar eigenlijk niet alleen tegen de moslims maar tegen alle vreemdelingen, alle mensen met een vreemde achtergrond in het leger.¹⁶

Uit diverse gesprekken bleek dat de debatten die momenteel in de Nederlandse politiek en samenleving

worden gevoerd, resoneren in de Nederlandse krijgsmacht, ook tijdens uitzendingen. Maar hoe staat het nu met de contacten tussen de respondenten – de Nederlandse moslimmilitairen – en leden van lokale bevolkingen in Bosnië, Irak en Afghanistan? Wij onderscheiden vier soorten ontmoetingen.

De positieve ontmoeting

Uit de gesprekken met de 19 militairen werd de positieve ontmoeting met de lokale bevolking het meest frequent genoemd. Zoals verwacht op basis van de 'Ummah'-gedachte, zijn de leden van de lokale bevolking prettig verrast wanneer zij merken dat onder de Nederlandse soldaten geloofs- en soms (ex-)landgenoten zitten.

Dat merkt men aan het uiterlijk, de naam of aan de wijze van begroeting ('Salaam Aleikum', 'Vrede zij met u'; 'Alhamdulillah', 'Allah zij geprezen, dank aan God'; of de hand van een ouder iemand kussen en naar het eigen voorhoofd brengen, hetgeen in een aantal gevallen tot emotionele reacties leidde¹⁷). Deze positieve ontmoeting – het resultaat van wat eerder *cultural frame switching* werd genoemd – werd door een van de respondenten als volgt omschreven:

Je voelt een speciale warmte met die mensen. Zij zien je als een soort zoon als je je naam zegt. Zij zien je als 'één van hen'. Het is al te zien door de wijze waarop ze naar je kijken of je welkom bent of niet. Je kunt het van lichaamstaal aflezen, en je kunt het voelen. Toen ik mijn naam vertelde, en de mensen op de traditionele manier begroette, voelde ik een soort trots opkomen.

En een andere respondent verwoordde dit op een vergelijkbare manier:

Opeens, toen zij zeiden dat ze moslim waren en mij vroegen wat ik was, vertelde ik dat ik ook een moslim ben, en dat gaf toen een gevoel van gemeenschappelijkheid; de volgende keren begroetten wij elkaar op de traditionele manier, en ik merkte dat er een grotere openheid ontstond (...) Zij waren meer open naar mij toe, zo in de zin van: Héé, dat is ook een moslim.

Andere respondenten vermeldden dat er voor hen ontbijt en thee klaarstond als duidelijk was dat zij langs zouden komen. Lokaal personeel op de basis nam wel eens gebak of andere thuisgemaakte gerechten voor hen mee. Voor de andere Nederlandse militairen, niet-moslims, werd dat niet of minder vaak gedaan.

Op passende wijze gebruikmaken van kennis van de koran of gezegden van de profeet helpt ook. De lokale bevolking hanteert vaak voorbeelden uit de religieuze wereld, en dat werkt dan naar twee kanten toe. Ook het presenteren en omschrijven van de militaire taak in het missiegebied als iets dat moslims moreel verplicht zijn te doen – de armen en slachtoffers helpen – heeft een positief effect op de communicatie met de lokale mensen.

Uit de interviews blijkt dan ook dat de Nederlandse moslimmilitairen in het operatiegebied nogal eens iets voor elkaar krijgen. Onder meer krijgen zij informatie over potentieel gevaarlijke personen in het gebied, hetgeen uiteraard als een belangrijk operationeel voordeel moet worden gezien. Daarbij werkt de familie- en stammenstructuur in het voordeel: als je één

¹⁶ Een vergelijkbare observatie werd gedaan door de Israëlische onderzoekster Liora Sion in haar proefschrift over het Nederlandse leger. Zie: L. Sion, *Changing from Green to Blue beret: Dutch peacekeepers in Bosnia and Kosovo*, dissertatie VU, Amsterdam, 2004.

¹⁷ Dit begroetingsritueel komt niet in alle islamitische samenlevingen voor, en is daarmee eerder een cultureel dan een religieus gebruik. Voor zover dergelijke gebruiken niet religieus zijn, kunnen niet-moslimmilitairen deze snel overnemen (zeker een aantal zegswijzen bij begroeting), maar het bijzondere eerbetoon voor ouderen door middel van een handkus zal voor veel autochtone Nederlandse militairen vermoedelijk te intiem zijn.

‘Moslimmilitairen die zijn uitgezonden naar islamitische samenlevingen beschikken over relevante culturele intelligentie’ (Foto (GE/NL) Corps, T. Beylemans)

niemand kent, en daar informatie van kunt krijgen, ken je iedereen – de hele buurt, familie of stam – die daarachter staat.¹⁸

Zoals te verwachten viel, zijn de Nederlandse moslimmilitairen in staat om hun niet-moslim collega’s op het vlak van interculturele communicatie te helpen, en in voorkomend geval ook te verbeteren¹⁹, zoals het volgende tekstfragment laat zien:

In een belangrijke ceremoniële bijeenkomst met fundamentalistische groeperingen en warlords ter gelegenheid van Eid ul-Fitr [het einde van Ramadan, de vastenperiode], informeerde een Nederlandse officier naar de vrouw van de warlord, in wiens huis de bijeenkomst plaatsvond. Of hij haar kon ont-

moeten. Maar ik maakte hem duidelijk dat dit uiterst ongepast was, en ik weigerde het te vertalen. Toch stond hij erop dat ik het zou vertalen, maar ik heb dat niet gedaan. Het kon gewoon niet.

Dit fragment lijkt op enige onenigheid binnen de Nederlandse geleerden te wijzen. Toch zijn de moslimmilitairen niet ontevreden over hun niet-moslim collega’s:

Respect is belangrijk voor een goede interactie met de lokale bevolking; gelukkig handelen Neder-

landse militairen daarnaar en daar ben ik trots op.

Zo nodig nemen zij het ook direct voor ze op, zoals het volgende tekstfragment laat zien:

Soms hoorde ik gemopper van de locals over de Nederlanders. Dan werd ik kwaad en reageerde erop. Ik zei dat dit niet zo aardig was en dat de Nederlandse troepen er waren om te helpen. In 99 procent van de gevallen maakten zij dan excuses. We kregen ook de opdracht om op zulk commentaar te

¹⁸ In de organisatiesociologie is dit een algemeen bekend verschijnsel; zie M. Granovetter, ‘The strength of weak ties’, *American Journal of Sociology*, 1973 (78), 1360-1380.

¹⁹ Eerder onderzoek naar tolken tijdens vredesoperaties heeft dergelijke interculturele hulp door insiders ook al eerder aan het daglicht gebracht. Zie: *Militaire Spectator*, 2005 (174), 356-364 (dit artikel is ook in het Engels uitgekomen).

reageren. Niet om ze te straffen, maar om een dialoog te starten.

Maar het zojuist beschreven incident bij de Eid-ul-Fitr bijeenkomst illustreert dat niet alle interculturele interactie van een leien dakje verloopt. Dat geldt zeker ook voor de contacten tussen Nederlandse moslimmilitairen en de lokale bevolking in uitzendgebieden.

De ontmoeting met 'verplichtingen'

Meer dan eens ontwikkelt de positieve ontmoeting tussen de lokale bevolking en de Nederlandse moslimmilitairen zich tot een ontmoeting met 'verplichtingen', zoals dit voorval uit Irak illustreert:

Zij zagen je als een van hen. Je bent per slot van rekening een Arabier. Het gaat allemaal over Arabieren en: hetzelfde bloed hebben. Zij noemden me altijd 'zuster'. In andere woorden: kun je dit of dat voor me regelen? Overal hoorde je die vraag. Dus, zo bekijken, werd er een zekere druk op me uitgeoefend. Maar ik reageerde altijd met: 'Nee mensen, iedereen wordt volgens dezelfde procedure behandeld'.

Hetzelfde fenomeen deed zich voor bij de volgende twee gebeurtenissen:

Tijdens een bepaald project moesten locals hun wapens bij de basis komen inleveren. Toen zij bij de poort arriveerden, begonnen enkelen naar mij te vragen. Ik ging eraan toe, en op een beleefde manier heb ik ze verteld dat ze niet naar mij moesten vragen en heb ik ze uitgelegd wie voor dit project verantwoordelijk was.

²⁰ Dit wijst terug op de aloude onderscheiden van Max Weber. Zie voor een toepassing in de context van ontwikkelingslanden: J. Soeters en M. Teclmichael Tessema, 'Public management in developing countries: some notes on Eritrea', *International Review of Administrative Sciences*, 2004 (70), 623-635.

De locals zien je als een van hen. Nu en dan verwachten ze speciale dingen van je ('van broer tot broer'), maar ik vertelde ze dan onmiddellijk dat ik daarvoor niet kon zorgen. Of dan geef ik dezelfde reactie: ik zal mijn best doen, Inshallah, omdat jij mijn broer bent. Ik bedoel; dat spel kunnen we allebei spelen.

De Nederlandse moslimmilitairen ervaren dit soort 'verplichtingen' als betrekkelijk onaangenaam, en zij maken er dan ook beleefd maar gedecideerd korte metten mee. Hier is duidelijk sprake van een botsing tussen de meer traditionele cultuur, waar mensen van dezelfde groep (familie, stam, regio) geacht worden elkaar te helpen, en de moderne cultuur, waar regels rationeel, dat wil zeggen zonder aanzien des persoons toegepast moeten worden.²⁰

Soms ontstaat er spanning als gevolg van gevoelde 'verplichtingen' die ontstaan wanneer er door het handelen van de Nederlandse militairen – overigens met de beste bedoelingen – verwachtingen gecreëerd worden. Dat is een situatie waarin een moslimmilitair ingrijpt om de boel tot bedaren te brengen.

Er was een hele lijst voor scholen, klinieken, bruggen en meer. Na tien gesprekken tussen Nederlandse militairen en vertegenwoordigers van de bevolking, zeiden de militairen dat zij die grote dingen niet konden regelen. Toen voelden de locals zich voor de gek gehouden. Zij voelden zich gekwetst in hun trots. Toen liep het bijna uit de hand. Zij werden kwaad en waren hevig teleurgesteld. Zij voelden zich beledigd. Waarom hadden die tien gesprekken dan plaatsgevonden?

De ontmoeting tussen Nederlandse moslimmilitairen de lokale bevolking brengt soms spanningen met zich mee, die de uitdrukking zijn van de botsing tussen meer traditionele en meer moderne vormen van regeltoepassing. Dat maakt het werken niet altijd even gemakkelijk. Maar er is meer dat het functioneren van Nederlandse moslimmilitairen in islamitische samenlevingen moeilijk maakt.

De 'gemaskeerde' ontmoeting

Naast de soms verwarrende discussies thuis en met vrienden en collega's vóór de uitzending ('moet jij gaan vechten tegen andere moslims?'), vormden de contacten met de lokale bevolking soms aanleiding tot verwarring onder een aantal respondenten. Dat leidde ertoe dat een enkeling

– of meerderen, afhankelijk van de situatie – ten opzichte van de lokale bevolking juist liever niet wilde laten blijken dat hij of zij moslim was.

Zij gaven er de voorkeur aan om hun identiteit – tenminste gedeeltelijk – te maskeren. Voor één soldaat, die naar Bosnië uitgezonden was geweest en daar geen problemen had gekend, was de gedachte aan een volgende uitzending naar Afghanistan problematisch, want bedreigend. Dat leidde bij hem tot grote twijfel over de vraag of hij het werk in Afghanistan uiteindelijk wel aan zou kunnen, en of hij misschien als verrader gezien zou worden. Deze twijfel bleef knagen, iets dat hij als volgt verwoordde:

In Afghanistan is het anders. Ik denk dat het moeilijk is om daar geaccepteerd te worden. (...) Voornamelijk vanwege de islam. Misschien word je wel als een verrader gezien. Ik denk dat ik het niet zou kunnen. Misschien zou je het eerste conflict (gevechtshandeling) aan kunnen, misschien het tweede, maar het derde zou te veel worden, denk ik. De islam zit diep van binnen, diep in mijn hart, maar soms moet je dat verbergen. Het is nogal eenvoudig. De Amerikanen zijn er, het Nederlandse leger is er, en wij horen bij de Amerikanen. Alles dat bij de Amerikanen hoort, is eenvoudigweg de vijand.

En een ander gaf op de volgende wijze uitdrukking aan zijn verwarring, twijfel en zelfs angst, en hoe hij daarmee probeerde om te gaan:

Zij zwaaiden altijd. Met name de kinderen waren altijd blij en aan het zwaaien. Soms kwam dan een kind naar voren en dat vroeg dan: 'Arabier? Arabier?' Ik ontkende

**'De locals zien je als een van hen. (...) In andere woorden: kun je dit of dat voor me regelen?'
Afghanistan, 2003**

(Foto (GE/NL) Corps, T. Beylemans)

dat natuurlijk altijd. Het zou net zo goed een kind kunnen zijn dat naar iemand zou rennen om te zeggen dat ik een Arabier ben. Je vertrouwt in dat land gewoon niemand. Je bent er voor jezelf, en je moet je eigen huid zien te redden.

Beide respondenten zien hun achtergrond als moslim en Arabier (Marokkaan) in de bedreigende omstandigheden van Afghanistan als een minpunt, iets wat beter verborgen kan blijven. Zij voelen zich geïntimideerd door het onderlinge sektarische geweld dat in de missiegebieden van tijd tot tijd plaatsvindt.

Zij hebben de beelden voor ogen van opgehangen of gekeelde moslims die met de westerse troepen samengewerkt hebben. In Bosnië heeft dit ook gespeeld, zij het dat dit – in de periode na UNPROFOR – meestal minder bedreigend was en contextafhankelijk. Het hing er eenvoudigweg vanaf met wie men zaken moest doen:

Zaken doen met locals met een moslimachtergrond vond ik geen probleem. Maar als er Serven waren, dan moest ik een compleet andere identiteit aannemen, en dan moest ik mezelf veranderen. In een moslimgebied was het beter als ik naar voren trad. Dan werken mensen gemakkelijker mee. Maar in Servisch gebied moest iemand anders maar naar voren komen of dan was het beter als ik mijn naam maar niet noemde.

Ook in het onderzoek naar de tolken hebben we beide verschijnselen kunnen waarnemen.²¹ In Afghanistan waren er zorgen over de identiteit als medewerker van westerse troepen, en op de Balkan was er narigheid in de interactie met Serven. Dat is misschien nog allemaal niet zo erg, maar het lijkt wel de opmaat voor reflectie onder de respondenten over de vijandige ontmoeting, die onverbiddeijk een keer komt.

²¹ Zie noot 17.

De 'vijandige' ontmoeting

Van de respondenten heeft niemand letsel opgelopen, en hebben maar weinigen daadwerkelijke gevechtshandelingen meegemaakt. Dat is niet zo vreemd omdat de meeste uitzendingen in onze groep van geïnterviewden in Bosnië ligt, en daar is na UNPROFOR en de eerste periode van IFOR niet zo veel meer gevochten.

Voor Irak en Afghanistan lag en ligt de veiligheidssituatie totaal anders, en dat gegeven leidt tot gedachten onder de respondenten over hoe ze zouden handelen in gevecht met andere moslims, dat wil zeggen de moslims die niet terugdeinzen voor aanvallen en aanslagen, zoals de Taliban en Al-Qaida. Hun opvattingen over zo'n situatie waren helder en niet aan twijfel onderhevig, zoals de volgende twee uitspraken laten zien:

Maar als iemand op me zou schieten, dan zou ik me echt niet gaan afvragen of het een moslim of niet was...

Ik geloof echt niet dat zij alleen maar Nederlandse niet-moslims zouden doden en mij zouden sparen tijdens een aanval, alleen maar omdat ik een moslim ben.

Slechts een enkeling heeft een levensbedreigende situatie meegemaakt, en ook in dat geval was het duidelijk hoe de posities verdeeld waren:

Plotseling zag ik een Irakees naar me kijken, en hij zei 'Rachid²², help me'. Ik zag een man zijn wapen trekken, en zei tegen mijn collega dat hij voorzichtig moest zijn omdat

hij dreigde te gaan schieten. Toen zag ik nog twee of drie andere kerels hun wapens trekken, en toen trok ik ook mijn wapen and richtte op zijn gezicht. Die gast was verbijsterd, en zag dat ik serieus was. Toen gebeurde alles in fasen, en eigenlijk in slow motion. Je ziet iedereen om je heen gaan staan. We keken elkaar diep in de ogen, en ik zei: 'je gaat eraan'. Het maakte me geen zak uit. Dan maakt het echt niet meer uit of iemand een moslim of geen moslim is. Hij valt me aan, dan val ik hem aan. Hij zag dat het serieus was en liet zijn wapen vallen, knikte tegen zijn maten en rende ervandoor.

Als puntje bij paaltje komt, is er geen sprake van dubbele of meervoudige identiteiten, dan overheerst het ene gevoel, de wil om te overleven. Daarbij helpt de professionaliteit van die ene identiteit als Nederlandse (moslim-)militair, die al eerder tot uiting is gekomen in eed of gelofte en trouw aan het team waartoe hij of zij behoort.

Conclusies en implicaties

In dit beperkte onderzoek hebben we de ervaringen in beeld gebracht van Nederlandse moslimmilitairen tijdens uitzending in islamitische samenlevingen. We hebben daarmee voortgeborduurd op eerder werk met een min of meer vergelijkbare thematiek.²³ We hebben vastgesteld dat de interactie tussen Nederlandse moslimmilitairen en lokale bevolking tijdens uitzendingen vier soorten 'ontmoetingen' oplevert. Deze variëren van ronduit positief tot ronduit vijandig en levensbedreigend.

'De Amerikanen zijn er, het Nederlandse leger is er, en wij horen bij de Amerikanen. Alles dat bij de Amerikanen hoort, is eenvoudigweg de vijand'
(Fotografie US Air Force, B.A. Lail)

In feite is dit natuurlijk ook de staalkaart van ontmoetingen die alle Nederlandse militairen in missies meemaken, zij het dat er op lijkt dat moslimmilitairen de impact van de ontmoetingen intenser beleven, zowel naar de positieve als de negatieve kant.²⁴

De positieve ontmoeting werd het meest frequent gerapporteerd. Dit bevestigt wat we veronderstelden, namelijk dat Nederlandse moslimmilitairen profiteren van de wederzijds gevoelde verwantschap met de lokale bevolking, en natuurlijk ook van hun grotere kennis van culturele gebruiken, talen, zienswijzen en praktijken. In die zin zijn moslimmilitairen goed in te zetten bij operaties in islamitische samenlevingen (*intelligence*, *counter-insurgency*, civiel-militaire samenwerking, psychologische en activiteiten en natuurlijk ook bij de gewone operaties).

Tijdens uitzendingen in islamitische samenlevingen zijn moslimmilitairen

²² Dit is een gefingeerde naam.

²³ Zie noten 1 en 17. Zie ook: J. Soeters, A. Boughmari en R. Richardson, Islam en de Nederlandse krijgsmacht, *Militaire Spectator*, 2005 (174), 228-237.

²⁴ Strikt genomen kunnen we dit niet bewijzen, omdat we geen controlegroep hebben en omdat ons onderzoek geen aanspraak op representativiteit kan maken. Het is meer een indruk de we overhouden aan de inhoud van de gesprekken.

niet slechts goed inzetbaar, maar zouden zij zelfs richting- en maatgevend kunnen zijn bij het bepalen van opzet en stijl van opereren.

Ook nog positief maar dan wel met een eerste vorm van frictie wordt de ontmoeting met 'verplichtingen'. Niet gewelddadig maar toch wel potentieel vol spanning is de botsing van besturingsstijlen, waarbij de meer traditionele manier van omgaan met besturingsvraagstukken de bevoordeling van 'eigen' mensen veronderstelt terwijl de rationele stijl geen enkel particularistisch onderscheid tussen burgers duldt.

De Nederlandse moslimmilitairen worden zo nu en dan met deze *clash* geconfronteerd, maar zij laten er geen enkel misverstand over bestaan welke positie zij in dit soort discussies innemen.

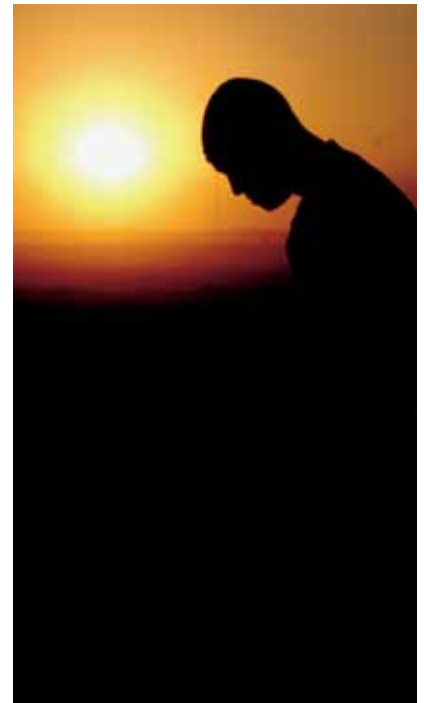
Problematisch wordt de situatie waarin het geweldsniveau relatief hoog is (zoals in Irak en Afghanistan, en soms ook in Bosnië). Daar ontstaan be-

zorgdheid, angst en twijfel over het bekendmaken van hun moslimidentiteit ten overstaan van de lokale bevolking. Voor sommigen gaat dat zover dat zij er bewust voor kiezen om hun identiteit te *maskeren*.

Deze keuze is de opmaat voor het nadenken over en positie kiezen voor wat men doet in situaties waarin van vijandigheid en levensbedreiging sprake is. In een enkel geval heeft zich zoiets daadwerkelijk voorgedaan. Dan is het ook duidelijk waar de Nederlandse moslimmilitairen voor staan: in de eerste plaats voor zichzelf, maar ook voor de waarden van de Nederlandse krijgsmacht en samenleving.

Al met al lijkt de inzet van Nederlandse moslimmilitairen overwegend positieve effecten te sorteren. Dat is de algemene conclusie die we moeten trekken op basis van de interviews die we hebben gedaan. Dat laat onverlet dat er ook negatieve effecten denkbaar zijn. Die negatieve effecten kunnen twee kanten opgaan. Ten eerste kunnen moslimmilitairen zelf negatieve effecten ondervinden van de wijze waarop zij hun werk doen. Zij zouden er bijvoorbeeld door hun Nederlandse collega's van verdacht kunnen worden dat zij te innig met de 'andere partij' omgaan, dat hun relaties met de lokale bevolking verder gaan dan voor het werk strikt genomen nodig gevonden wordt.

Het andere negatieve effect is de mogelijkheid dat moslimmilitairen zelf

'De islam zit diep van binnen, diep in mijn hart, maar soms moet je dat verbergen'

(Foto US Army, J. van Boers)

positie zouden gaan innemen tégen de Nederlandse krijgsmacht, en misschien zelfs een gevaar zouden kunnen gaan opleveren. Zo heeft ooit een AIVD-functionaris informatie laten lekken naar mensen die op het punt stonden een huiszoeking te krijgen. Een vergelijkbaar geval kennen we niet in de Nederlandse krijgsmacht, en tot het zich onverhoopt zou voordoen, is er weinig reden om op deze eventualiteit de nadruk te leggen.²⁵

Voor wat ons onderzoek betreft zijn onze bevindingen overwegend positief.²⁶

De Nederlandse moslimmilitairen zijn vanwege hun relatief gemakkelijke contacten met de lokale bevolking uitermate nuttig bij uitzendingen in islamitische samenlevingen. Tegelijkertijd zijn zij – als het er bij regeltoepassing en vijandelijkheden om spant – zo 'Nederlands' als men van professionele Nederlandse militairen verwachten mag.

²⁵ Uiteraard moeten de verantwoordelijken voor de aanstelling van personeel altijd alert zijn om te voorkomen dat gevaarlijke personen de organisatie binnenkomen, maar die alertheid moet vanzelfsprekend voor personeel uit alle bevolkingsgroepen gelden.

²⁶ Wij hopen dat deze conclusie er toe bij kan dragen dat het klimaat in de Nederlandse krijgsmacht en samenleving zich in de nabije toekomst zodanig zal ontwikkelen dat toekomstige respondenten gemakkelijker tot deelname aan een eventueel vervolgonderzoek kunnen besluiten dan nu soms het geval was. Indien dit artikel aan zo'n ontwikkeling zal bijdragen, heeft het aan zijn doelstelling voldaan.